

ΟΔΗΓΙΕΣ ΓΙΑ ΤΙΣ ΓΡΑΠΤΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ*

Ενότητες:

- 1. Πώς γράφουμε μια εργασία; Πλάνο – Μορφή – Μέρη της εργασίας**
- 2. Πώς γράφουμε μια επιστημονική εργασία; Σημειώσεις – Παραθέματα – Βιβλιογραφικές Παραπομπές**
- 3. Αναγραφή Βιβλιογραφίας και Βιβλιογραφικών Παραπομπών: το ευρωπαϊκό και το αγγλοσαξονικό σύστημα παραπομπών**
- 4. Τεχνικές οδηγίες γραφής – Οδηγός για την αποφυγή εκφραστικών λαθών**

* Το παρόν έντυπο έχει δημιουργηθεί στο πλαίσιο του ΜΠΣ Δημόσια Ιστορία του ΕΑΠ.

1. Πώς γράφουμε μια εργασία; Πλάνο - Μορφή - Μέρη της εργασίας

1.1. Η σημασία του πλάνου-σχεδιαγράμματος της εργασίας:

Πριν να αρχίσουμε να γράφουμε, φτιάχνουμε το πλάνο της εργασίας, δηλαδή έναν αναλυτικό πίνακα περιεχομένων που να αντιστοιχεί στη δομή της εργασίας μας. Με αυτό τον τρόπο:

α. Θα ξεκαθαρίσουμε, πρώτα από όλα σε εμάς τους/τις ίδιους/ες, τι θέλουμε να κάνουμε.

β. Θα βάλουμε σε τάξη τις ιδέες μας.

γ. Θα διαπιστώσουμε αν έχουμε σαφή εικόνα του θέματος που πρέπει να επεξεργαστούμε.

Εννοείται ότι αυτός είναι απλώς ο αρχικός πίνακας περιεχομένων, και μπορούμε να τον αλλάζουμε στη συνέχεια, καθώς δηλαδή θα γράφουμε την εργασία μας.

1.2. Παρατηρήσεις επί του περιεχομένου της εργασίας και των μερών της:

1.2.1. **Η Εισαγωγή:** Στην εισαγωγή ανακοινώνουμε τη βασική μας υπόθεση ή την προβληματική μας πάνω στο θέμα της εργασίας. Κυρίως, όμως, παρουσιάζουμε τη δομή της εργασίας. Π.χ. «Με αυτή την εργασία έχουμε σκοπό να εξετάσουμε το παρακάτω θέμα... Στο πρώτο κεφάλαιο (ή στην πρώτη ενότητα) θα επιχειρήσουμε να ασχοληθούμε με το τάδε ερώτημα... Στο δεύτερο κεφάλαιο θα πραγματευθούμε το δείνα ζήτημα..., κ.λπ.».

Σκοπός της εισαγωγής είναι να βοηθήσει τον/την αναγνώστη/ρια να αντιληφθεί τον στόχο και τη διάρθρωση της εργασίας μας. Πρέπει να είμαστε συνετοί και να μην υποσχόμαστε κάτι που δεν θα του/της δώσουμε στο κυρίως μέρος της. Γι' αυτό τον λόγο, τις περισσότερες φορές, η εισαγωγή (ξανα)γράφεται όσο προχωρεί η εργασία, ή καλύτερα γράφεται στο τέλος, αφού πρώτα έχουμε ολοκληρώσει το κυρίως μέρος της.

1.2.2. **Το κυρίως μέρος:** Στο κυρίως μέρος της εργασίας αναπτύσσουμε το θέμα και την επιχειρηματολογία μας.

Χωρίς να είναι υποχρεωτικό, καλό είναι το κυρίως μέρος της εργασίας μας να είναι χωρισμένο σε συγκεκριμένες θεματικές ενότητες (μέρη, κεφάλαια, υποκεφάλαια). Οι ενότητες αυτές θα αποτελούν τα επιμέρους κομμάτια της εργασίας και θα φέρουν τους δικούς τους τίτλους. Το τι κάνουμε σε κάθε επιμέρους κομμάτι πρέπει, όπως είπαμε, να το έχουμε προαναγγείλει στην εισαγωγή μας. Η εμπειρία δείχνει ότι όσοι/ες δεν γράφουν εργασίες που να είναι χωρισμένες σε ενότητες είχαν συχνά την τάση να βγαίνουν εκτός θέματος ή, πιο απλά, να ξεχνούν κάθε τόσο για ποιο ακριβώς πράγμα μιλούν.

1.2.3. **Ο Επίλογος:** Συνήθως περιλαμβάνει μια σύνοψη των όσων προηγήθηκαν. Μπορεί όμως να περιλαμβάνει συμπεράσματα στα οποία καταλήξαμε αλλά και τυχόν ερωτήματα σχετικά με το θέμα της εργασίας τα οποία παραμένουν για εμάς ανοικτά.

2. Πώς γράφουμε μια επιστημονική εργασία; Σημειώσεις - Παραθέματα - Βιβλιογραφικές Παραπομπές

2.1. Σημειώσεις:

Σημείωση είναι οτιδήποτε βάζουμε στο περιθώριο του κειμένου μας. Οι σημειώσεις μπαίνουν είτε στο τέλος της εργασίας (και τότε ονομάζονται «σημειώσεις τέλους») είτε στο κάτω μέρος της σελίδας (και τότε ονομάζονται «υποσημειώσεις»)¹. Σημείωση συνήθως μπαίνει στις παρακάτω περιπτώσεις:

- 1) Ως βιβλιογραφική παραπομπή. Αυτή είναι η συνηθέστερη από τις περιπτώσεις κατά τις οποίες θα κληθούμε να βάλουμε μια σημείωση (βλ. σχετικά 2.2).
- 2) Προκειμένου για μια γενικότερη καταγραφή της βιβλιογραφίας που αφορά στο θέμα για το οποίο μιλάμε.
- 3) Για σχόλιο, παρατήρηση, παρέκβαση, τα οποία μέσα στο κείμενο δεν θα ήταν λειτουργικά ή θα ενοχλούσαν τη ροή της ανάγνωσης.

Ο καλύτερος τρόπος για να μάθουμε πότε βάζουμε διευκρινιστική σημείωση ή βιβλιογραφική παραπομπή είναι να παρατηρήσουμε πώς χειρίζονται αυτό το ζήτημα οι συγγραφείς της βιβλιογραφίας μας. Γι' αυτό, δεν παραλείπουμε ποτέ να διαβάζουμε τις σημειώσεις τους (όταν φωτοτυπούμε άρθρα ή κεφάλαια βιβλίων, προσέχουμε να φωτοτυπούμε πάντα τις σημειώσεις τέλους, εάν υπάρχουν –αυτές, καμιά φορά, δεν βρίσκονται στο τέλος του κάθε κεφαλαίου αλλά στο τέλος όλων των κεφαλαίων του βιβλίου, πριν από την παράθεση της βιβλιογραφίας).

2.2. Βιβλιογραφικές παραπομπές: η σημασία τους και πότε τις βάζουμε

Οι βιβλιογραφικές παραπομπές είναι ένας κωδικοποιημένος τρόπος προσδιορισμού των πηγών (των δημοσιευμάτων, συνήθως) από τις οποίες αντλούμε στοιχεία για την εργασία μας. Οι βιβλιογραφικές παραπομπές είναι απολύτως απαραίτητες σε ένα επιστημονικό κείμενο και είναι ένα από τα στοιχεία που το κάνουν να διαφέρει π.χ. από ένα δημοσιογραφικό κείμενο. Θα μπορούσε κανείς να πει ότι ένα επιστημονικό κείμενο (και ως τέτοιο λογίζεται και μια απλή προπτυχιακή εργασία στο πανεπιστήμιο) διαφέρει από ένα μη επιστημονικό από το γεγονός και μόνο ότι φέρει παραπομπές. Οι παραπομπές είναι ο ασφαλέστερος τρόπος για να στηρίξουμε όσα λέμε αλλά και για να δώσουμε στους άλλους τη δυνατότητα να ελέγξουν ό,τι λέμε. Είναι δηλαδή όχι απλώς δικαίωμά μας (όταν θέλουμε να αποδείξουμε του λόγου μας το αληθές) αλλά και υποχρέωσή μας (όταν επικαλούμαστε κάποιον άλλο, π.χ. ένα συγγραφέα, οι απόψεις του οποίου θεωρούμε ότι συνάδουν με τις δικές μας). Δεν είναι λίγοι οι επιστήμονες που, μην τηρώντας –συνειδητά ή ασυνειδή– τις αρχές που διέπουν τη χρήση των βιβλιογραφικών παραπομπών, έδωσαν λαβή για υποτιμητικά σε βάρος τους σχόλια. (Στην επιστήμη δεν έχει θέση η φράση «σύμφωνα με έγκυρες και ασφαλείς πηγές» που ακούμε συχνά στα ΜΜΕ· είμαστε υποχρεωμένοι να δηλώνουμε ποιες είναι αυτές!)

Πότε βάζουμε βιβλιογραφική παραπομπή:

---

¹ Αυτή είναι μια υποσημείωση. Στα προγράμματα επεξεργασίας κειμένου, όπως το γνωστό Word, ο χρήστης επιλέγει «Εισαγωγή Υποσημείωσης», και το πρόγραμμα την βάζει αυτόματα.

(α) κάθε φορά που καταθέτουμε έναν προβληματισμό ή μια πληροφορία που έχουμε αντλήσει από τη βιβλιογραφία ή τις πηγές μας, παρά το γεγονός ότι (όπως επιβάλλεται) διατυπώνουμε όλα αυτά με δικά μας λόγια

(β) όταν χρησιμοποιούμε παραθέματα σε εισαγωγικά, είτε από τη βιβλιογραφία είτε από άλλες πηγές (βλ. 2.3).

ΠΡΟΣΟΧΗ: ΕΡΓΑΣΙΑ Η ΟΠΟΙΑ ΧΡΗΣΙΜΟΠΟΙΕΙ ΑΥΤΟΥΣΙΑ ΦΡΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ ΧΩΡΙΣ ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ ΚΑΙ ΧΩΡΙΣ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΠΑΡΑΠΟΜΠΗ ΑΠΟΡΡΙΠΤΕΤΑΙ!

Υπάρχουν πολλά τυποποιημένα συστήματα για να αναγράφουμε τις βιβλιογραφικές παραπομπές/αναφορές και αντίστοιχα τους τίτλους της βιβλιογραφίας. Βασική διάκριση μεταξύ αυτών είναι: συστήματα για αναφορές/βιβλιογραφικές παραπομπές *εντός του κυρίως κειμένου* και συστήματα για αναφορές *εκτός του κυρίως κειμένου*. Σε δύο από αυτά (ένα για την κάθε «κατηγορία») αναφερόμαστε στην επόμενη ενότητα.

2.3. Παραθέματα:

Παράθεμα ονομάζεται οτιδήποτε έχουμε συμπεριλάβει στο κείμενό μας (είτε στο κυρίως κείμενό μας είτε στο περιθώριό του) το οποίο το έχουμε αντιγράψει από κάποιον/α άλλο/η συγγραφέα. Συνήθως πρόκειται για απόσπασμα από κάποιο βιβλίο που έχουμε διαβάσει. Οι βασικές αρχές που διέπουν τη χρήση των παραθεμάτων είναι οι εξής:

- 1) Βάζουμε το χωρίο που παραθέτουμε μέσα σε εισαγωγικά («»). Αν μάλιστα είναι μεγαλύτερο από μία συντακτική περίοδο τριών-τεσσάρων γραμμών, είναι προτιμότερο να αποτελέσει ξεχωριστή παράγραφο (συνήθως με μικρότερους χαρακτήρες και μικρότερο περιθώρια αριστερά και δεξιά -ελαφρά τραβηγμένη από αριστερά και δεξιά).
- 2) Δεν αλλάζουμε ΤΙΠΟΤΑ στο απόσπασμα που παραθέτουμε. Οι λέξεις, ακόμα και τα σημεία της στίξης, αναπαράγονται όπως ακριβώς έχουν στο πρωτότυπο.
- 3) Όταν θέλουμε να απαλείψουμε ένα μέρος του κειμένου, το δηλώνουμε με τη χρήση αποσιωπητικών μέσα σε αγκύλες: [...].
- 4) Κάθε σχόλιο ή διευκρίνισή μας στο εσωτερικό του παραθέματος είναι μέσα σε αγκύλες.
- 5) Διευκρινίζουμε αν η έμφαση είναι δική μας ή του συγγραφέα. (Η έμφαση αποδίδεται συνήθως με πλάγιους χαρακτήρες.)
- 6) Σημειώνουμε την πηγή του παραθέματος, δηλαδή το κείμενο από το οποίο προέρχεται, με βιβλιογραφική παραπομπή (βλ. επόμενη ενότητα).

ΠΡΟΣΟΧΗ: α) Η χρησιμοποίηση χωρίων από κείμενα άλλων συγγραφέων, είτε πρόκειται για αποσπάσματα από κάποιο βιβλίο ή άρθρο είτε για χωρία που έχουμε βρει στο Internet, χωρίς τη χρήση εισαγωγικών και χωρίς παραπομπή, εμπίπτει στο αδίκημα της ΛΟΓΟΚΛΟΠΗΣ που αποτελεί μια από τις πλέον ασυμβίβαστες προς την ακαδημαϊκή δεοντολογία πρακτικές. Η ΛΟΓΟΚΛΟΠΗ συνιστά ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟ ΑΔΙΚΗΜΑ και επισύρει ΚΥΡΩΣΕΙΣ.

ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟ ΑΔΙΚΗΜΑ αποτελεί και η **ΠΑΡΑΦΡΑΣΗ ΧΩΡΙΣ ΠΑΡΑΠΟΜΠΗ**: η χρησιμοποίηση δηλαδή χωρίων από κείμενα άλλων συγγραφέων, χωρίς παραπομπή σε αυτά, όπου απλώς έχουμε παραλλάξει κάποιες από τις πρωτότυπες διατυπώσεις.

Β) Επειδή η χρήση οδηγεί συχνά στην κατάχρηση, η υπερβολική παράθεση αυτών που λένε οι άλλοι, ακόμα και όταν το κάνουμε σωστά, δηλαδή με εισαγωγικά και παραπομπή, μπορεί

να εκληφθεί είτε ως έλλειψη προσωπικών απόψεων είτε ως τεμπελιά. (Άλλο επιστημονική εργασία και άλλο ρεπορτάζ π.χ. για τις δηλώσεις του κυβερνητικού εκπροσώπου...)

Γ) Όταν καλούμαστε να παρουσιάσουμε τις απόψεις που διατυπώνονται σε ένα κείμενο, π.χ. να κάνουμε περίληψη του κειμένου ενός συγγραφέα, είμαστε υποχρεωμένοι να χρησιμοποιούμε πλάγιο λόγο: π.χ. «ο τάδε θεωρεί ότι...», «ο δείνα υποστηρίζει ότι...», «ο χ εκτιμά πως...», κ.λπ. Αυτό συμβαίνει ακόμη και όταν έχουμε ένα μονάχα (έστω και μικρό) κείμενο να παρουσιάσουμε. Εκείνο που δεν μπορούμε να κάνουμε είναι να το παρουσιάζουμε σαν να το γράψαμε εμείς, σαν να κάνουμε δηλαδή περίληψη ενός δικού μας κειμένου...

3. Αναγραφή Βιβλιογραφικών Παραπομπών και Βιβλιογραφίας

Ανεξάρτητα από το σύστημα που θα επιλέξουμε για την παρουσίαση των βιβλιογραφικών παραπομπών, είτε δηλαδή χρησιμοποιήσουμε σύστημα παραπομπών εκτός κυρίως κειμένου είτε σύστημα παραπομπών εντός κειμένου, στο τέλος της εργασίας μας πρέπει να καταγράψουμε (κατά συγγραφέα και με αλφαβητική σειρά) το σύνολο της βιβλιογραφίας που χρησιμοποιήσαμε για να εκπονήσουμε την εργασία μας.

Υπάρχουν πολλά συστήματα για να παραπέμπουμε στη βιβλιογραφία που έχουμε μελετήσει. Μπορούμε να υιοθετήσουμε οποιοδήποτε από τα συστήματα που έχουν επικρατήσει. Δεν μπορούμε όμως να εφεύρουμε κάποιο δικό μας και πρέπει να είμαστε απόλυτα συνεπείς, οφείλουμε δηλαδή να τηρούμε το ίδιο σύστημα σε όλες μας τις παραπομπές. Όμως, όλα τα συστήματα παραπομπών ακολουθούν έναν κοινό βασικό κανόνα: τη χρήση των πλάγιων χαρακτήρων (*italics*) στους τίτλους των βιβλίων και των περιοδικών-εφημερίδων και τη χρήση των εισαγωγικών στους τίτλους των άρθρων ή των κεφαλαίων βιβλίων. Χρησιμοποιούμε, λοιπόν, πάντοτε πλάγιους χαρακτήρες (και όχι εισαγωγικά) για τους τίτλους των βιβλίων και των περιοδικών-εφημερίδων *ακόμη και μέσα στο κυρίως κείμενό μας*. Αν δεν το κάνουμε αυτό, ο (εξοικειωμένος με όλα αυτά) αναγνώστης θα καταλάβει κάτι άλλο από εκείνο που θέλουμε να πούμε. Π.χ.: Αν γράψουμε *Ιστορία του ελληνικού έθνους* θα καταλάβει πως πρόκειται για ένα βιβλίο, ενώ αν γράψουμε «Ιστορία του ελληνικού έθνους» θα θεωρήσει πως αναφερόμαστε σε μια έννοια, μια αντίληψη ή ένα ζήτημα· αν γράψουμε *Ακρόπολη* θα καταλάβει ότι πρόκειται για την ομώνυμη εφημερίδα, ενώ αν γράψουμε Ακρόπολη ή «Ακρόπολη» θα καταλάβει κάτι άλλο.

A) Σύστημα παραπομπών Ευρωπαϊκού Σικάγου (British Chicago):

Ακολουθεί η παρουσίαση του συστήματος καταγραφής των παραπομπών συστήματος αυτού, με κάποια (σχετικά περίπλοκα, προκειμένου να εξοικειωθείτε) παραδείγματα:

1) Παραπομπή σε βιβλίο

1.1 Όνομα Επίθετο, *Τίτλος βιβλίου* (Τόπος έκδοσης: Εκδότης, Έτος), σελίδα.

Π.χ.

Γιάννης Παπακώστας, *Η ζωή και το έργο της Αλεξάνδρας Παπαδοπούλου* (Αθήνα: ΕΛΙΑ, 1980), 28.

Νίκος Κοταρίδης, επιμ., *Ρεμπέτες και ρεμπέτικο τραγούδι* (Αθήνα: Πλέθρον, 1996), 22-150.*

Έφη Αβδελά και Αγγέλικα Ψαρρά, *Ο φεμινισμός στην Ελλάδα του μεσοπολέμου: μία ανθολογία* (Αθήνα: Γνώση, 1985), 18-35.

1.2 Για περισσότερους από τρεις συγγραφείς, μόνο το Όνομα Επίθετο του πρώτου και στην θέση των άλλων το κ.ά.

Π.χ.

Jeri A. Sechzer κ.ά., *Women and Mental Health* (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1996), 246.

1.3 Μεταφραστής, πολλαπλές εκδόσεις

Mossé Claude και Schnapp-Gourbeillon Annie, *Επίτομη ιστορία της αρχαίας Ελλάδας*, μτφρ. Λύντια Στεφάνου. 2^η έκδ. (Αθήνα: Παπαδήμας, 1999), 72.

1.4 Πολύτομο έργο, αναφορά στο σύνολο του έργου, σε έναν συγκεκριμένο τόμο

Γιώργος Β. Δερτιλής, *Ιστορία του ελληνικού κράτους 1830-1920*, 2 τόμ. (Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», 2005).

Γιώργος Β. Δερτιλής, *Ιστορία του ελληνικού κράτους 1830-1920* (Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», 2005), Β' : 615-620.

* Στην περίπτωση αυτή έχουμε στη θέση του συγγραφέα το άτομο που επιμελήθηκε την έκδοση (π.χ. συλλογικό έργο)

Προσοχή!: πιο αυστηρά επιστημονικό και σωστό είναι στους τίτλους των βιβλίων να καταγράφουμε όλα τα στοιχεία που εμφανίζονται στη σελίδα τίτλου του βιβλίου, όπως π.χ. υπότιτλος κ.λπ.

2) Κεφάλαιο σε συλλογικό έργο (βιβλίο, δημοσιευμένα πρακτικά συνεδρίων)

2.1 Όνομα Επίθετο, «Τίτλος κεφαλαίου», στο *Τίτλος βιβλίου*, επιμ. Όνομα Επίθετο και όνομα Επίθετο (Τόπος έκδοσης: Εκδότης, Έτος), σελίδα.

Π.χ.:

Άννα Βιδάλη, «Η προοδευτική εκπαίδευση και η κατασκευή της έννοιας της νηπιαγωγού σήμερα», στο *Φύλο και σχολική πράξη*, επιμ. Βασιλική Δεληγιάννη και Σιδηρούλα Ζιώγου-Καραστεργίου (Θεσσαλονίκη: Βάνιας, 1997), 76.

2.2. Συμβολή στο ίδιο συλλογικό έργο που έχει προαναφερθεί

Γιώργης Γιατρομανωλάκης, «Η διαχείριση του κενού», στο *Φύλο και σχολική πράξη* (βλ. υποσημ. 1), 32.

3) Άρθρα σε περιοδικά

Όνομα Επίθετο, «Τίτλος άρθρου», *Τίτλος περιοδικού* τόμος, τεύχος (Έτος): σελίδα.

Σε περίπτωση που το άρθρο βρίσκεται σε διαδικτυακό περιοδικό/εφημερίδα, προσθέτουμε στο τέλος μετά από κόμμα την ηλεκτρονική διεύθυνση και σε παρένθεση την ημερομηνία πρόσβασης.

Π.χ.:

Γιάννης Κουμπουρλής, «Εννοιολογικές πολυσημίες και πολιτικό πρόταγμα: ένα παράδειγμα από τον Κ. Παπαρρηγόπουλο», *Τα Ιστορικά* 15, τχ. 28-29 (Ιούνιος-Δεκέμβριος 1998): 39-40.

Βασιλειάδου Δήμητρα, «Ανδρική κοινωνικότητα στην αστική Αθήνα: Η Αθηναϊκή Λέσχη (1875-1940)», *Μνήμων* 30 (2011): 180-182, <http://dx.doi.org/10.12681/mnimon.46> (Ημερ. Προσβ. 28/6/2016).

3.1 Όταν το περιοδικό έχει μόνον τεύχη (και όχι και τόμους)

Έφη Αβδελά, «Η ιστορία των γυναικών στην Ελλάδα», *Σύγχρονα Θέματα*, τχ. 35-37 (1988): 171.

3.2 Όταν το έτος χρησιμοποιείται ως «τόμος»

Μυρτίλος Αποστολίδης, «Τα ελληνικά σχολεία στην Φιλιππούπολη», *Θρακικά*, 1979, τχ. 3: 45-48

4) Άρθρο σε εφημερίδα

Όνομα Επίθετο, «τίτλος άρθρου», *Όνομα Εφημερίδας*, ημερομηνία, Στήλη ή συνοδευτική έκδοση (αν υπάρχει). Σελίδες συνήθως δεν δίνουμε για άρθρα εφημερίδων.

Π.χ.

Στάθης Παναγιώτης, «Η νεοελληνική ιστοριογραφία για το 1821: ερμηνευτικά σχήματα για το ξέσπασμα της επανάστασης», *Κυριακάτικη Αυγή*, 24 Μαρτίου 2003, Ενθέματα.

5) Εισήγηση σε συνέδριο, ομιλία

Όνομα Επίθετο συγγραφέα, «τίτλος εισήγησης/ομιλίας» (εισήγηση/ομιλία στο... τα στοιχεία του συνεδρίου ή του τόπου/χρόνου της ομιλίας).

Π.χ.

Ρεπούση Μαρία, «Ελεύθεροι ή αιχμάλωτοι του παρελθόντος; Η σχέση παρελθόντος παρόντος στην εκπαιδευτική δημοτικιστική σκέψη» (εισήγηση στο Επιστημονικό Συνέδριο Εκατό χρόνια από τη γλωσσοεκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1917, Φιλοσοφική Σχολή Α.Π.Θ., Θεσσαλονίκη, 12-13 Μαΐου 2017).

Η εισήγηση σε δημοσιευμένα πρακτικά συνεδρίου, αναφέρεται όπως το κεφάλαιο σε συλλογικό έργο (βλ. παραπάνω, αρ. 2)

6) Μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία, διδακτορική διατριβή

Όνομα Επίθετο, «Τίτλος εργασίας» (είδος εργασίας, Όνομα Πανεπιστημίου, Έτος), σελίδα.

Π.χ.

Γεωργία Κουσερή, «Ιστορική εκπαίδευση στο σχολείο και στο μουσείο: Έκφραση ιστορικής σκέψης μαθητών 13 και 16 ετών σε μουσειακό και σχολικό περιβάλλον» (Διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, 2015), 28-35.

7) Αρχειακό Υλικό

Υπάρχουν διαφορετικοί τρόποι αναφοράς για αδημοσίευτο αρχειακό υλικό. Μια βασική αρχή είναι η παράθεση των στοιχείων (όσων παρέχονται) από το γενικότερο στο ειδικότερο: Όνομα Αρχείου, αρχειακή συλλογή, φάκελος (αριθμός, επωνυμία φακέλου και χρονολογία), αριθμός εγγράφου, τίτλος εγγράφου, σελίδες αναφοράς (αν υπάρχουν).

Π.χ.

ΓΑΚ Σάμου, Αρχείο ΗΔΓ, φακ. 5/1, Εκπαιδευτικά, 1852, αρ. 184 (Αίτηση Λ. Κληρίδη).
Αρχείο Υπουργείου Εξωτερικών, φακ. Γενικών Προξενείων Φιλιππουπόλεως, 1886, αρ.1212 (Εκθεση προξένου 1 Νοεμβρίου 1886), σ. 3-4.
Αρχείο Α.Π.Θ. Πρακτικά Συνεδριών της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Συνεδρία 213, 3 Ιουνίου 1933.

8) Συνέντευξη

Επώνυμο και Όνομα του συνεντευξιζόμενου, θέμα συνέντευξης (αν υπάρχει), Επώνυμο και Όνομα του δημοσιογράφου/ατόμου στο οποίο δίνεται η συνέντευξη, τόπος, ημερομηνία συνέντευξης (αν υπάρχουν), στοιχεία του μέσου στο οποίο έχει καταγραφεί ή μπορεί να βρεθεί η συνέντευξη.

Π.χ.

Αθανασιάδης Θεοχάρης, «Σχολικά Βιβλία και λογοκρισία», συνέντευξη με τη Μάχη Μαργαρίτη, ΕΡΤ, 21.12.2015, <http://www.ert.gr/eidiseis/ellada/scholika-vivlia-ke-logokrisia-sizitame-me-ton-istoriko-tis-ekpedefsis-chari-athanasiadi/>

9) Κινηματογραφική ταινία

Τίτλος ταινίας, σκηνοθεσία και ονοματεπώνυμο σκηνοθέτη (Τόπος παραγωγής: εταιρεία παραγωγής, χρονολογία), URL (εάν βρίσκεται στο διαδίκτυο)

Π.χ.

Dead Poets Society, σκηνοθεσία Peter Weir (Η.Π.Α.: Touchstone Pictures, 1989).

10) Παραπομπές σε κείμενα του διαδικτύου:

Όνομα Επίθετο Συγγραφέα, «Τίτλος κειμένου», Πλήρη στοιχεία ιστοτόπου (Ημερομηνία πρόσβασης στο εν λόγω κείμενο).

Π.χ.:

Ioannis Koubourlis, «Liberal and Historicist Views of the Greek War of Independence. The European Contribution Towards the Formation of the Greek National Narrative», <http://www.chronosmag.eu/index.php/ikoubourlis-liberal-and-historicist-views-of-the-greek-war-of-independence.html> (Ημερομηνία πρόσβασης 17 Σεπτεμβρίου 2015).

11) Παραπομπές σε παραπομπές άλλων (δηλαδή παραπομπές σε πηγές που δεν έχουμε δει οι ίδιοι, αλλά έχουμε βρει π.χ. σε κάποιο βιβλίο ενός άλλου συγγραφέα). Παραπομπές σε αναφορές άλλων γίνονται μόνο σε ιδιαίτερες περιπτώσεις, όπως π.χ. όταν θέλουμε να αξιοποιήσουμε πίνακες στατιστικών στοιχείων, παραθέματα ενδιαφέροντα κλπ, τα οποία κάποιος άλλος συγγραφέας έχει εντοπίσει (ο συγγραφέας που εμείς μελετούμε) και τα παραθέτει. Τότε παραπέμπουμε στον συγγραφέα του στοιχείου που θα αξιοποιήσουμε (του παραθέματος/στατιστικού πίνακα δηλαδή), σημειώνοντας σε παρένθεση τα στοιχεία του βιβλίου στο οποίο αυτό παρατίθεται. Πρόκειται στην ουσία για διπλή παραπομπή: στον συγγραφέα Α, στον οποίο παραπέμπει ο συγγραφέας Β, και στον τελευταίο, τον οποίο εμείς διαβάσαμε. Δεν πρέπει δε να ξεχάσουμε να προσαρμόσουμε το σύστημα παραπομπής που χρησιμοποιεί ο συγγραφέας Β σε εκείνο που χρησιμοποιούμε εμείς.

Π.χ.

Θεόφραστος Νέγρης, «Ανάπτυξις του νόμου της Επιδαύρου», *Εφημερίς Αθηνών*, 22 Νοεμβρίου 1824 (αναφέρεται στο Έλλη Σκοπετέα, *Το «πρότυπο βασίλειο» και η Μεγάλη Ιδέα: Όψεις του εθνικού προβλήματος στην Ελλάδα (1830-1880)* (Αθήνα: Πολύτυπο, 1988), 32).

Συνοτμευμένες Παραπομπές

Εφόσον όμως μια βιβλιογραφική παραπομπή έχει ήδη δοθεί, δεν επαναλαμβάνονται τα πλήρη στοιχεία. Με άλλα λόγια, **ποτέ δεν κάνουμε copy-paste στον πλήρη τίτλο ενός βιβλίου όσες φορές τον χρησιμοποιήσουμε την εργασία!**

Συγκεκριμένα:

α) Αν παρεμβάλλονται άλλες διαφορετικές παραπομπές :

Δίνουμε το Επώνυμο του συγγραφέα, μέρος του τίτλου (με τον τρόπο που το γράψαμε την πρώτη φορά: με πλάγια γραφή αν πρόκειται για βιβλίο, μέσα σε εισαγωγικά, αν πρόκειται για άρθρο, κεφ. σε τόμο κ.λπ), σελίδες.

π.χ.:

Δερτιλής, *Ιστορία του ελληνικού κράτους*, 615.

Κουμπουρλής, «Εννοιολογικές πολυσημίες», 45.

β) Αν στην αμέσως προηγούμενη παραπομπή υπάρχει αναφορά στο ίδιο έργο (χωρίς άλλα έργα στην ίδια παραπομπή), τότε γράφουμε: Στο ίδιο, σελίδες:

Π.χ.

Στο ίδιο, σ. 38.

B) Σύστημα αναφορών εντός κειμένου: Σύστημα Harvard

Το συγκεκριμένο σύστημα, το οποίο είναι, φαινομενικά τουλάχιστον, πιο απλό, χρησιμοποιείται ευρέως σήμερα, αλλά βασίζεται στο προηγούμενο. Σε αυτό το σύστημα, οι παραπομπές μπαίνουν μέσα στο κείμενο μας, σε παρενθέσεις, στις οποίες καταγράφουμε το επώνυμο του συγγραφέα του κειμένου που έχουμε χρησιμοποιήσει, το έτος της έκδοσης του κειμένου και τις σελίδες στις οποίες αναφερόμαστε.

Π.χ.

(Κουμπουρλής 1998, 39).*

(Κουμπουρλής 1998, 39-40). *

B1 Αν θέλουμε στην ίδια παραπομπή να αναφέρουμε περισσότερα έργα του ίδιου συγγραφέα χωρίζουμε τα έτη έκδοσης με άνω τελεία

Π.χ.

(Campbell & Shiller 1987, 375; 1988, 220-227)

B2 Για αναφορά σε περισσότερους από έναν συγγραφέα στην ίδια αναφορά, χωρίζουμε πάλι με άνω τελεία.

Π.χ.

(Κουμπουρλής 1998, 39-40· Κουρής 1996, 199)

B3 Αν χρειάζεται να αναφερθούμε σε περισσότερα του ενός κείμενα του ίδιου συγγραφέα που έχουν δημοσιευθεί την ίδια χρονιά, το υποδεικνύουμε με τη χρήση των α, β, γ, κ.λπ. στη χρονολογία έκδοσης. (Τα α, β, γ, κ.λπ. μπαίνουν τυχαία· δεν οφείλουμε να γνωρίζουμε σε ποιο μήνα του χρόνου εκδόθηκε το εν λόγω κείμενο.)

Π.χ.

(Campbell & Shiller 1988b, 38-52)

Αυτό σημαίνει βεβαίως, ότι στο τέλος του κειμένου στη βιβλιογραφία θα μπου αντιστοιχα και τα α, β, γ.

* Στο σύστημα Harvard για την παράθεση των σελίδων εντός της παρένθεσης υπάρχουν δύο εκδοχές: Μια είναι η προτεινόμενη εδώ (κόμμα δηλαδή μετά τη χρονολογία και ο/οι αριθμός/οί των σελίδων) και η δεύτερη εκδοχή είναι να προηγείται των σελίδων το σ. για αναφορά σε μία σελίδα και σσ. Για αναφορά σε δύο σελίδες (π.χ. Campbell & Shiller 1987, p. 375; 1988, pp. 220-227).

Βιβλιογραφία.

Στο τέλος της εργασίας παρατίθεται η βιβλιογραφία που έχουμε χρησιμοποιήσει στις παραπομπές μας.

- ▶ Ο κατάλογος της βιβλιογραφίας ξεκινά πάντα σε νέα σελίδα
- ▶ Τα τεκμήρια μπαίνουν κατά απόλυτη αλφαβητική σειρά.
- ▶ Ελληνικά και ξένα τεκμήρια μαζί. Ή ξεχωριστά τα ελληνικά από τα ξένα
- ▶ ΠΟΤΕ η βιβλιογραφία δεν αριθμείται

Για την περίπτωση παράθεσης ελληνικής και ξένης βιβλιογραφίας μαζί αξιοποιείτε την παρακάτω λίστα/αντιστοιχία

Αα	Aa	Ηη	-	Nv	Nn	Υυ	Uu
Ββ	Bb	-	Hh	Ξξ	-	-	Vv
Γγ	Cc	Θθ	-	Οο	Οο	-	Ww
Δδ	Dd	Ιι	Ιι	Ππ	Ρρ	Φφ	-
Εε	Ee	-	Jj	-	Qq	Χχ	Xx
-	Ff	Κκ	Κκ	Ρρ	Rr	Ψψ	-
Ζζ	-	Λλ	Λλ	Σσ	Ss	Ωω	-
-	Gg	Μμ	Μμ	Ττ	Tt	-	Zz

- ▶ Δε γράφουμε τις σελίδες των αναφορών.
- ▶ Αλλά γράφουμε όλες τις σελίδες που καταλαμβάνει το άρθρο ή το κείμενο στο περιοδικό ή το συλλογικό τόμο, αντίστοιχα
- ▶ Γράφουμε πρώτα το επώνυμο και μετά το όνομα του συγγραφέα

ΕΠΙΠΛΕΟΝ:

- ▶ **Έργα του ίδιου συγγραφέα, με χρονολογική σειρά**

Ζιώγου-Καραστεργίου, Σ. ....(2006).

Ζιώγου-Καραστεργίου, Σ. .... (1997).

Ζιώγου-Καραστεργίου, Σ. .... (1986).

- ▶ **Οι μονογραφίες ενός συγγραφέα μπαίνουν πριν από αυτές με περισσότερους συγγραφείς**

Alleyne, R. L. ....(2001).

Alleyne, R. L. & Evans, A. L. ....(1999)

- ▶ **Αν είναι ίδιος ο πρώτος και διαφορετικός ο δεύτερος συγγραφέας, με την αλφαβητική σειρά του δεύτερου**

Gosling, J. R. & Herald, K. ....

Gosling, J. R. & Telvin, D. F. ....

- ▶ **Αν έχει ο ίδιος συγγραφέας περισσότερες δημοσιεύσεις μέσα στο χρόνο, αλλά ως μέρη μιας σειράς, τότε:**

Ζιώγου-Καραστεργίου, Σ. ....(1997α).

Ζιώγου-Καραστεργίου, Σ. ....(1997β).

- ▶ Διαφορετικά βάσει της αλφαβητικής σειράς του τίτλου

Baheti, J. R. Control..... (2001)

Baheti, J. R. . Roles .....(2001).

Όταν δεν κάποια από τα στοιχεία της έκδοσης (τον εκδοτικό οίκο, τη χρονολογία ή τον τόπο έκδοσης) γράφουμε αντίστοιχα: χ.ε. (δηλαδή: χωρίς εκδότη), χ.χ. (δηλαδή: χωρίς χρονολογία έκδοσης) και χ.τ. (δηλαδή: χωρίς τόπο έκδοσης).

Για τα παραδείγματα λοιπόν που έχουμε ήδη δώσει ως παραπομπές θα έχουμε την παρακάτω καταγραφή βιβλιογραφία

(Κατά το σύστημα του Σικάγου)

- Αβδελά, Έφη. «Η ιστορία των γυναικών στην Ελλάδα». *Σύγχρονα Θέματα*, τχ. 35-37 (1988): 171-173.
- Αβδελά, Έφη, και Αγγέλικα Ψαρρά. *Ο φεμινισμός στην Ελλάδα του μεσοπολέμου: μία ανθολογία*. Αθήνα: Γνώση, 1985.
- Αθανασιάδης, Θεοχάρης. «Σχολικά Βιβλία και λογοκρισία». Συνέντευξη με τη Μάχη Μαργαρίτη. EPT, 21 Δεκεμβρίου 2015. <http://www.ert.gr/eidiseis/ellada/scholika-vivlia-ke-logokrisia-sizitame-me-ton-istoriko-tis-ekpedefsis-chari-athanasiadi/>
- Αποστολίδης, Μυρτίλος. «Τα ελληνικά σχολεία στην Φιλιππούπολη». *Θρακικά*, 1979, τχ. 3: 45-48.
- Αρχείο Υπουργείου Εξωτερικών. Φακ. Γενικών Προξενίων Φιλιππουπόλεως, 1886. Αρ.1212, Έκθεση προξένου, 1 Νοεμβρίου 1886.
- Βασιλειάδου, Δήμητρα. «Ανδρική κοινωνικότητα στην αστική Αθήνα: Η Αθηναϊκή Λέσχη (1875-1940)». *Μνήμων* 30 (2011): 180-182. <http://dx.doi.org/10.12681/mnimon.46>.
- Βιδάλη, Άννα. «Η προοδευτική εκπαίδευση και η κατασκευή της έννοιας της νηπιαγωγού σήμερα». Στο *Φύλο και σχολική πράξη*, επιμέλεια Βασιλική Δεληγιάννη και Σιδηρούλα Ζιώγου-Καραστεργίου, 76-188. Θεσσαλονίκη: Βάνιας, 1997.
- Γιατρομανωλάκης, Γιώργης. «Η διαχείριση του κενού». Στο *Φύλο και σχολική πράξη*, επιμέλεια Βασιλική Δεληγιάννη και Σιδηρούλα Ζιώγου-Καραστεργίου, 130-145. Θεσσαλονίκη: Βάνιας, 1997.
- Dead Poets Society*. Σκηνοθεσία Peter Weir. Η.Π.Α.: Touchstone Pictures, 1989.
- Δερτιλής Β. Γιώργος. *Ιστορία του ελληνικού κράτους 1830-1920*. 2 τόμ. Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», 2005.
- Κοταρίδης, Ν. επιμ. *Ρεμπέτες και ρεμπέτικο τραγούδι*. Αθήνα: Πλέθρον, 1996.
- Κουμπουρλής, Γιάννης. «Εννοιολογικές πολυσημίες και πολιτικό πρόταγμα: ένα παράδειγμα από τον Κ. Παπαρηγόπουλο». *Τα Ιστορικά* 15, τχ. 28-29 (Ιούνιος-Δεκέμβριος 1998): 31-58.
- Koubourlis, Ioannis. «Liberal and Historicist Views of the Greek War of Independence. The European Contribution Towards the Formation of the Greek National Narrative». <http://www.chronosmag.eu/index.php/ikoubourlis-liberal-and-historicist-views-of-the-greek-war-of-independence.html>
- Κουσερή, Γεωργία. «Ιστορική εκπαίδευση στο σχολείο και στο μουσείο: Έκφραση ιστορικής σκέψης μαθητών 13 και 16 ετών σε μουσειακό και σχολικό περιβάλλον». Διδακτορική

- διατριβή, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, 2015.
- Mossé, Claude και Annie Schnapp-Gourbeillon. *Επίτομη ιστορία της αρχαίας Ελλάδας*. Μετάφραση Λύντια Στεφάνου. 2η έκδοση. Παπαδήμας: Αθήνα, 1999.
- Νέγρης, Θεόφραστος. «Ανάπτυξις του νόμου της Επιδαύρου». *Εφημερίς Αθηνών*, 22 Νοεμβρίου 1824.
- Παπακώστας, Γιάννης. *Η ζωή και το έργο της Αλεξάνδρας Παπαδοπούλου*. Αθήνα: Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο, 1980.
- Ρεπούση, Μαρία. «Ελεύθεροι ή αιχμάλωτοι του παρελθόντος; Η σχέση παρελθόντος παρόντος στην εκπαιδευτική δημοτικιστική σκέψη». Εισήγηση στο Επιστημονικό Συνέδριο Εκατό χρόνια από τη γλωσσοεκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1917, Φιλοσοφική Σχολή Α.Π.Θ., Θεσσαλονίκη, 12-13 Μαΐου 2017.
- Sechzer, Jeri. A. κ.ά. *Women and Mental Health*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1996.
- Στάθης, Παναγιώτης. «Η νεοελληνική ιστοριογραφία για το 1821: ερμηνευτικά σχήματα για το ξέσπασμα της επανάστασης». *Κυριακάτικη Αυγή*, 24 Μαρτίου 2003, Ενθέματα.

(Κατά το σύστημα Harvard)

(Υπάρχουν αρκετές εκδοχές του συστήματος αυτού με διαφοροποιήσεις. Ακολουθούμε το προτεινόμενο εδώ)

- Αβδελά, Έ. (1988). Η ιστορία των γυναικών στην Ελλάδα. *Σύγχρονα Θέματα*, 35-37, σσ. 171-173.
- Αβδελά, Έ. και Ψαρρά, Α. (1985). *Ο φεμινισμός στην Ελλάδα του μεσοπολέμου: μία ανθολογία*. Αθήνα: Γνώση.
- Αποστολίδης, Μ. (1979). Τα ελληνικά σχολεία στην Φιλιππούπολη. *Θρακικά*, 3, σσ. 45-48.
- Βασιλειάδου, Δ. (2011). Ανδρική κοινωνικότητα στην αστική Αθήνα: Η Αθηναϊκή Λέσχη (1875-1940). *Μνήμων*, [ηλεκτρονική έκδοση]30, σσ. 180-182, <http://dx.doi.org/10.12681/mnimon.46> (ημερομηνία πρόσβασης 15 Ιουνίου 2012).
- Βιδάλη, Ά. (1997). Η προοδευτική εκπαίδευση και η κατασκευή της έννοιας της νηπιαγωγού σήμερα. Στο: Β. Δεληγιάννη και Σ. Ζιώγου-Καραστεργίου, επιμ., *Φύλο και σχολική πράξη*. Θεσσαλονίκη: Βάνιας, σσ. 76-188.
- Γιατρομανωλάκης, Γ. (1997). Η διαχείριση του κενού. Στο: Β. Δεληγιάννη και Σ. Ζιώγου-Καραστεργίου, επιμ., *Φύλο και σχολική πράξη*. Θεσσαλονίκη: Βάνιας, σσ. 130-145.
- Dead Poets Society*. (1989). [κινηματογραφική ταινία] Η.Π.Α.: Touchstone Pictures. (αντί της εταιρείας παραγωγής μπορεί να μπει το όνομα του σκηνοθέτη: Η.Π.Α.: Peter Weir)
- Δερτιλής, Γ. Β. (2005). *Ιστορία του ελληνικού κράτους 1830-1920*. 2 τόμ. Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της «Εστίας».
- Έκθεση προξένου, 1 Νοεμβρίου 1886, αρ 1212. Φακ. Γενικόν Προξενείον Φιλιππουπόλεως, 1886. Αρχείο Υπουργείου Εξωτερικών.
- Κοταρίδης, Ν., επιμ. (1996). *Ρεμπέτες και ρεμπέτικο τραγούδι*. Αθήνα: Πλέθρον.
- Koubourlis, I. (χ.χ.). «Liberal and Historicist Views of the Greek War of Independence. The European Contribution Towards the Formation of the Greek National Narrative». [Blog]

- Chronosmag.eu*. <http://www.chronosmag.eu/index.php/ikoubourlis-liberal-and-historicist-views-of-the-greek-war-of-independence.html> (Ημερομηνία πρόσβασης 26 Ιουλίου 2015).
- Κουμπουρλής, Γ. (1998). Εννοιολογικές πολυσημίες και πολιτικό πρόταγμα: ένα παράδειγμα από τον Κ. Παπαρρηγόπουλο. *Τα Ιστορικά*, 15 (28-29), σσ. 31-58.
- Κουσερή, Γ. (2015). *Ιστορική εκπαίδευση στο σχολείο και στο μουσείο: Έκφραση ιστορικής σκέψης μαθητών 13 και 16 ετών σε μουσειακό και σχολικό περιβάλλον*. Διδακτορική διατριβή. Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.
- Μαργαρίτη, Μ. και Αθανασιάδης, Θ. (2015). *Συνέντευξη για τα Σχολικά Βιβλία και λογοκρισία*. ΕΡΤ, 21 Δεκεμβρίου. <http://www.ert.gr/eidiseis/ellada/scholika-vivlia-ke-logokrisia-sizitame-me-ton-istoriko-tis-ekpedefsis-chari-athanasiadi/> (Ημερομηνίας πρόσβασης 6 Ιανουαρίου 2016).
- Mossé, C. και Schnapp-Gourbeillon, A. (1999). *Επίτομη ιστορία της αρχαίας Ελλάδας*. Μετάφραση Λύντια Στεφάνου. 2η έκδοση. Παπαδήμας: Αθήνα.
- Νέγρης, Θ. (1824). Ανάπτυξις του νόμου της Επιδαύρου. *Εφημερίς Αθηνών*, 22 Νοεμβρίου.
- Παπακώστας, Γ. (1980). *Η ζωή και το έργο της Αλεξάνδρας Παπαδοπούλου*. Αθήνα: Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο.
- Ρεπούση, Μ. «Ελεύθεροι ή αιχμάλωτοι του παρελθόντος; Η σχέση παρελθόντος παρόντος στην εκπαιδευτική δημοτικιστική σκέψη». Εισήγηση στο Επιστημονικό Συνέδριο *Εκατό χρόνια από τη γλωσσοεκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1917*, Φιλοσοφική Σχολή Α.Π.Θ., Θεσσαλονίκη, 12-13 Μαΐου 2017.
- Sechzer A. J. κ.ά. (1996b). *Women and Mental Health*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Στάθης, Π. (2003). Η νεοελληνική ιστοριογραφία για το 1821: ερμηνευτικά σχήματα για το ξέσπασμα της επανάστασης. *Κυριακάτικη Αυγή*, 24 Μαρτίου, Ενθέματα.

Σημείωση: Για πηγές που δεν συμπεριλαμβάνουμε εδώ, μπορείτε να συμβουλευτείτε τους αντίστοιχους online οδηγούς αναφορών/βιβλιογραφίας: www.tandf.co.uk/journals/titles και <http://www.citethisforme.com/harvard-referencing>

4. Τεχνικές οδηγίες γραφής - Οδηγός για την αποφυγή εκφραστικών λαθών

Ο Οδηγός αυτός έχει προκύψει από τη διόρθωση εργασιών μεταπτυχιακών φοιτητών άλλων προγραμμάτων σπουδών. Είναι σημαντικό να τον μελετήσουμε ακόμη και αν, επαγγελματικά, ασχολούμαστε με τη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας και, άρα, πολλά από όσα επισημαίνονται εδώ είναι για εμάς αυτονόητα.

4.1. Τεχνικές οδηγίες γραφής: Πρέπει να γνωρίζουμε ότι το να γράφουμε με σαφήνεια είναι, εκτός των άλλων, θέμα προετοιμασίας και εμπειρίας. Ορισμένες τεχνικές συμβουλές για να γράφουμε μεστά και κατανοητά είναι οι εξής:

- Δεν γράφουμε μακροσκελείς περιόδους. (Περίοδος στο συντακτικό είναι ό,τι βρίσκεται ανάμεσα σε δύο τελείες. Εσφαλμένα, στο καθημερινό λεξιλόγιο, η περίοδος συγχέεται με την πρόταση. Η περίοδος όμως «Χωρίς να γνωρίζω τίποτα για αυτόν, τού είπα τι να κάνει.» περιλαμβάνει 2 προτάσεις: μία δευτερεύουσα, που εισάγεται με το «χωρίς», και μία κύρια.)
- Αλλάζουμε συχνά παράγραφο. Δεν ξεχνάμε όμως ότι κάθε παράγραφος αποτελείται από περισσότερες από μία (1) περιόδους και οφείλει να έχει νοηματική συνοχή.
- Αποφεύγουμε το λογοτεχνικό ύφος. Επίθετα και γενικά αυτά που στο σχολείο αποκαλούσαμε «καλογολικά στοιχεία» χρησιμοποιούμε μονάχα όταν υπάρχει σημαντικός λόγος για να κάνουμε κάτι τέτοιο. Δεν λέμε με πέντε λέξεις ό,τι μπορούμε να πούμε με μία. Είναι προτιμότερο το ύφος μας να είναι «στεγνό» και ακριβές, παρά «λογοτεχνικό» και ανακριβές ή θολό και ασαφές.
- Δεν διστάζουμε να εκθέσουμε τις δικές μας απόψεις, ακόμα και σε πρώτο πρόσωπο (ενικό ή πληθυντικό). Αρκεί βεβαίως να ξεχωρίζει σαφώς ο/η αναγνώστης/ρια πότε μιλάμε εμείς και πότε μεταφέρουμε την άποψη των συγγραφέων της βιβλιογραφίας μας ή των πηγών μας.
- Αποφεύγουμε απόλυτες διατυπώσεις του τύπου: «Όλοι οι συγγραφείς συμφωνούν ότι ο Ευριπίδης ήταν ο μεγαλύτερος τραγωδός της αρχαιότητας» ή «Το μεγαλείο της αρχαίας Αθήνας θα λάμπει πάντοτε».
- Όταν χρησιμοποιούμε τεχνικούς-επιστημονικούς όρους για τη σημασία των οποίων δεν είμαστε εντελώς σίγουροι/ες, βάζουμε τους όρους αυτούς σε εισαγωγικά («»).

4.2. Οδηγός για να αποφεύγουμε συνήθη γραμματικά και συντακτικά σφάλματα:

- Όταν αφηγούμαστε κάτι, προσπαθούμε να χρησιμοποιούμε κάθε φορά τον ίδιο χρόνο ρήματος σε ολόκληρη την παράγραφο, και οπωσδήποτε σε ολόκληρη τη συντακτική περίοδο.
- Προσπαθούμε να μην αλλάζουμε τη σειρά των όρων της πρότασης: αρχίζουμε συνήθως με το υποκείμενο, συνεχίζουμε με το ρήμα και τοποθετούμε αμέσως μετά από το ρήμα το επίρρημα. Το επίρρημα μπορεί να μπει και στην αρχή της πρότασης, αλλά τότε θα πρέπει να αποκλεισθεί με κόμμα. Πολύ προσοχή στο εξής: Αν θυμόμαστε από το σχολείο ότι κόμμα βάζουμε εκεί όπου στον προφορικό λόγο θα «παίρναμε ανάσα», τότε αυτό πρέπει να το ξεχάσουμε άμεσα, διότι είναι πέρα για πέρα λανθασμένο! Δεν κάνουμε, λοιπόν, κατάχρηση στα κόμματα.
- Το υποκείμενο, ακόμα κι όταν αφορά σε μια μεγάλη σειρά ονομάτων (όταν δηλαδή πρόκειται ουσιαστικά για πολλά υποκείμενα), δεν μπορεί ποτέ να χωρισθεί από το ρήμα με

κόμμα. (Η μόνη περίπτωση είναι να παρεμβάλλεται δευτερεύουσα πρόταση, π.χ. αναφορική, η οποία και πρέπει να μπει ανάμεσα σε κόμματα.)

- Όταν σε μια περίοδο θέλουμε να παρεμβάλουμε μια πρόταση που θα μπερδέψει τη σύνταξη, την βάζουμε μέσα σε παρένθεση ή ανάμεσα σε μεγάλες συντακτικές παύλες (–), οι οποίες διακρίνονται από τις μικρές παύλες (-) που βάζουμε ανάμεσα σε δυο λέξεις ή χρονολογίες.

- Όταν θέλουμε να εισαγάγουμε μια δευτερεύουσα πρόταση επαναλαμβάνοντας μια λέξη που μόλις χρησιμοποιήσαμε, το κάνουμε με τη (μεγάλη) συντακτική παύλα. Π.χ.: «Η βυζαντινή κοινωνία διακατεχόταν από έντονες θρησκευτικές προκαταλήψεις –προκαταλήψεις οι οποίες χαρακτηρίζουν άλλωστε ολόκληρο τον ευρωπαϊκό Μεσαίωνα». Τονίζεται ότι είναι εσφαλμένο η παραπάνω δευτερεύουσα πρόταση να αποτελέσει αυτόνομη περίοδο ή να ξεκινήσει με κόμμα.

- Όταν αλλάζει το υποκείμενο, πρέπει οπωσδήποτε να μπει κόμμα, ακόμα και όταν η σύνδεση γίνεται με το «και» (π.χ. «Ο Νίκος ήρθε, και ο Γιώργος έφυγε.»).

- Πριν το «και», όταν αυτό δηλώνει αντίθεση, πρέπει να μπει κόμμα, όπως δηλαδή συμβαίνει και με το «αλλά» (π.χ. «Είχες χρήματα, και δεν έδωσες;»).

- Τα «αλλά και», «όπως και» είναι όπως το «και»: δεν θέλουν δηλαδή κόμμα όταν πρόκειται για παρατακτική σύνδεση (π.χ. «Ασχολούμαστε με τις αιτίες αλλά και τις συνέπειες της ανεργίας στους νέους.»).

- Τα «τόσο»-«όσο», «είτε», «μήτε», «ούτε», «άλλοτε» δεν χωρίζονται με κόμμα όταν αναφέρονται σε εναλλακτικές επιλογές (που στην ουσία αλληλο-αποκλείονται, π.χ. «είτε θέλεις είτε δεν θέλεις»): σε όλες τις άλλες περιπτώσεις θέλουν κόμμα (π.χ. «δεν ξέρω, ούτε και θέλω να μάθω»).

- Όταν τα «οποίος, -α, -ο» αναφέρονται σε ένα όνομα που συνδέεται με το ρήμα με πρόθεση, δεν μπορούν να αντικατασταθούν από το «που»· π.χ. «ο Γιώργος στο σπίτι του οποίου πήγαμε χθες» (και όχι «ο Γιώργος που πήγαμε σπίτι του χθες»), «ο Γιώργος για τον οποίο σου μίλησα χθες», «ο Γιώργος στον οποίο χρωστάω πολλά».

- Χρησιμοποιούμε το «που» όταν υπάρχει μόνο ένα όνομα στο οποίο είναι δυνατό να αναφερόμαστε: π.χ. στην πρόταση «οι μεταρρυθμίσεις των νόμων», προτιμάμε το «οι οποίες» (αν θέλουμε να αναφερθούμε στις μεταρρυθμίσεις) και το «οι οποίοι» (αν θέλουμε να αναφερθούμε στους νόμους).

- Αν τώρα τα ονόματα είναι του ίδιου γένους, τόσο το «που» όσο και τα «οποίος, -α, -ο» δεν θα πάρουν κόμμα όταν αναφέρονται στο αμέσως προηγούμενο όνομα, ενώ θα πάρουν κόμμα σε διαφορετική περίπτωση: π.χ. «οι εξελίξεις στις πόλεις, που ...» (το «που» αναφέρεται στις «εξελίξεις»), ενώ «οι εξελίξεις στις πόλεις που ...» (το «που» αναφέρεται στις «πόλεις»).

- Τα «που» και «πως» θέλουν τόνο όταν είναι ερωτηματικά, ακόμα και όταν η πρόταση δεν είναι ερωτηματική (π.χ. «Δεν ξέρω πώς ονομάζεται.»).

- Αποφεύγουμε τις συντομογραφίες (όπως δηλ., αι.). (Σημειώνεται ότι οι σωστές συντομογραφίες των «και λοιπά» και «και άλλα» είναι: «, κ.λπ.» και «, κ.ά.»).

- Αποφεύγουμε τη χρήση περιττών κεφαλαίων στην αρχή των λέξεων. Οποτεδήποτε αμφιβάλουμε για το αν μια λέξη πρέπει να γραφεί με κεφαλαίο ή με πεζό, προτιμάμε το πεζό. Δεν υπάρχει κανένας γραμματικός ή ουσιαστικός λόγος να χρησιμοποιούμε στη μέση των προτάσεών μας τύπους όπως τους παρακάτω: Αρχαία Εποχή, Ελληνιστικά Βασίλεια,

Αρχαιότητα, Δημοκρατία, Αρχαία Ελληνική Κοινωνία, κ.ά.

- Προσέχουμε πολύ την κατάληξη των ρημάτων: π.χ. «Το παιχνίδι παίζεται...», αλλά «Εσείς παίζετε...»· «Το δώρο δίνεται στις γιορτές...», αλλά «Εσείς δίνετε εξετάσεις σε ένα μάθημα...».
- Χρησιμοποιούμε διαφορετικούς τύπους για το γ' ενικό και για το γ' πληθυντικό πρόσωπο των ρημάτων της παθητικής φωνής στον παρατατικό χρόνο· π.χ.: «Ο Γιώργος δινόταν ολόψυχα στα μαθήματά του.», «Η Μαρία ερχόταν ευτυχισμένη από το σχολείο.»· αλλά: «Στη σχολή δίνονταν μαθήματα χορού.» και «Οι φίλοι μου έρχονταν στο καφενείο κάθε μεσημέρι.»· Με άλλα λόγια, όταν υπάρχει στη δημοτική γλώσσα ο τύπος του γ' ενικού, δεν χρησιμοποιούμε ποτέ τον τύπο του γ' πληθυντικού στη θέση του: είναι λάθος να γράψουμε «η Μαρία έρχονταν»!
- Προσέχουμε οι προσδιορισμοί που εισάγονται με το «ως» να είναι ομοιόπρωτοι της λέξης που προσδιορίζουν: π.χ. «Ο δήμαρχος τού έδωσε το κλειδί της πόλης ως εκπρόσωπος των κατοίκων» (ονομαστική διότι μιλάμε για το δήμαρχο)· «Ο δήμαρχος τού έδωσε το κλειδί της πόλης ως ευεργέτη των γραμμάτων» (γενική διότι μιλάμε για αυτόν που πήρε το κλειδί)· «Ο δήμαρχος τού έδωσε το κλειδί της πόλης ως ελάχιστο φόρο τιμής» (αιτιατική διότι μιλάμε για το κλειδί).
- Τηρούμε τη διάκριση μεταξύ «καταρχήν» και «καταρχάς». «Καταρχήν» σημαίνει: για λόγους αρχής· «καταρχάς» σημαίνει: κατά πρώτο λόγο, αρχικά. Π.χ.: «Είμαι καταρχήν σύμφωνος με αυτή την πρόταση.», αλλά «Καταρχάς, πρέπει να σου πω πως κάνεις μεγάλο λάθος. Δεύτερον, δεν χρειάζεται να φωνάζεις.».
- Η λέξη «Έλληνας» γράφεται με κεφαλαίο όταν πρόκειται για ουσιαστικό, όπως και η λέξη «Ελλάδα». Το επίθετο «ελληνικός, -ή, -ό» γράφεται με μικρό, όπως και το έλληνας ή ελληνίδα όταν έχει θέση επιθέτου. Π.χ. «οι ελληνίδες συγγραφείς, τον 19ο αιώνα αποκαλούνταν γράφουσες».
- Προσέχουμε τη διαφορά ανάμεσα στον ειδικό σύνδεσμο «ότι» και στο αοριστολογικό «ό,τι». Π.χ.: «Μού είπε ότι άκουσε τον Γιώργο να λέει ό,τι τού κατέβαινε.»
- Για το τελικό ν: Μπορούμε να διατηρούμε το τελικό -ν σε όλες τις περιπτώσεις. Αν όμως θέλουμε να μην το διατηρούμε, υπάρχουν συγκεκριμένες περιπτώσεις όπου δεν μπορούμε να το κάνουμε. Πρέπει να το διατηρούμε λοιπόν: 1) όταν ακολουθεί φωνήεν 2) όταν ακολουθεί κάποιο από τα κ, π, τ, ξ, ψ, τσ, τζ, μπ, ντ, γκ 3) όταν πρόκειται για αντωνυμία («θα τον βάλω να κάνει...») 4) με το «δεν» (για να μην το μπερδεύουμε με το «ο μεν και ο δε»). Καλό είναι να διατηρούμε το τελικό -ν όταν ακολουθεί αρσενικό.